

ЧИННИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ: АСПЕКТ ФІНАНСУВАННЯ

FACTORS AND PRECONDITIONS FOR INTRODUCING INNOVATIONAL PROCESS IN AGRICULTURAL PRODUCTION: THE FINANCING ASPECT

Стаття присвячена обґрунтуванню засад впровадження інноваційного процесу в агропромислове виробництво з огляду на його потреби. Висвітлено ключові тенденції, що слугують передумовами до залучення фінансових ресурсів для їх впровадження в аграрному секторі України. Встановлено значимість фінансових чинників впливу на інноваційний процес з огляду на їх позитивний та негативний ефект.

Ключові слова: інновації, інноваційний процес, фінансування, агропромислове виробництво, передумови, чинники, тенденції.

Установлена значимість фінансових факторів впливу на інноваційний процес з урахуванням їх позитивного та негативного ефекту.

Ключевые слова: инновации, инновационный процесс, финансирование, агропромышленное производство, предпосылки, факторы, тенденции.

The article is devoted to the substantiation of the principles of implementation of the innovation process in agro-industrial production in view of its needs. The key trends that serve as prerequisites for attracting financial resources for their implementation in the agrarian sector of Ukraine are highlighted. The importance of financial factors influencing the innovation process in terms of their positive and negative effects is established.

Key words: innovation, innovation process, financing, agro-industrial production, preconditions, factors, trends.

УДК 330.3:631.11

Думанська І.Ю.

к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин Хмельницький національний університет

Стаття посвячена обґрунтуванню принципів впровадження інноваційного процесу в агропромислове виробництво з урахуванням його потребностей. Освітлено ключові тенденції, які служать передумовами до залучення фінансових ресурсів для їх впровадження в аграрному секторі України.

Постановка проблеми. Нині в Україні інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить зараз 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж в країнах з інноваційно розвинутими економіками. Наукоємність агропромислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що значно нижче світового рівня. Зокрема, вітчизняне аграрне виробництво загалом і далі залишається несприйнятливим до науково-технічних нововведень.

Таке становище обумовлене як браком коштів, так і відсутністю останніми роками дієвої державної системи стимулювання інноваційної діяльності, зачатки якої були поступово скасовані поправками до відповідних бюджетних та інших законів. Виробництво продукції сільського господарства на певний період часу лягло на плечі господарств населення, яке змушене за відсутності технічних засобів і коштів на їх закупівлю перейти на примітивне ведення господарства.

Актуальність проблеми окреслюється з огляду на потребу обґрунтування чинників та визначення передумов впровадження інноваційного процесу в агропромислового виробництві з позицій доступності та здешевлення фінансових ресурсів, при цьому активізація інноваційного процесу стає головною умовою в системі факторів, що забезпечують розвиток і підвищення ефективності аграрного виробництва в економіці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу роль у формуванні теоретичних концепцій дослідження інноваційного розвитку відіграють наукові праці класиків світової економічної думки, зокрема

роботи Дж. Кейнса, П. Массе, К. Макконнелла, С. Брю, Є. Долана, С. Фішера, Р. Добрянбуша, Р. Шмалезі, А. Кульмана, П. Самуельсона, І. Шупетера.

Проблемам інноваційної діяльності в АПК присвятили наукові праці багатьох українських вчених-економістів, зокрема С.О. Гуткевич, С.А. Володін, О.В. Крисальний, П.Т. Саблук, М.І. Кисіль, М.Ф. Кропивко, В.В. Ковальова, М.Ю. Коденська, Г.П. Лайко, О.М. Могильний, В.В. Россоха, О.М. Гусак, П.І. Музика, В.С. Шибанін, О.Г. Шпикуляк.

Своїми науковими працями класики теорії інновацій та визначні дослідники розвитку інноваційного процесу в аграрному секторі створили надійний теоретико-методологічний фундамент дослідження цієї проблеми. Водночас вивчення сучасних тенденцій та потреб АПК в розвитку інноваційних процесів з огляду на фінансові чинники не є дослідженим та потребує ґрунтового аналізу та обґрунтування.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування чинників та визначення передумов впровадження інноваційного процесу в агропромислового виробництві з позицій доступності та здешевлення фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно головними причинами неефективності інноваційного процесу в аграрній сфері вважають недосконалість фінансово-кредитного забезпечення інноваційного процесу; дефіцит державних фінансів; незгодженість елементів механізму бюджетного і позабюджетного фінансування новацій; значну монополізацію інноваційного ринку; низький рівень представлених структурними підрозділами НААН інноваційних розробок, який зни-

жує можливості отримання бюджетного фінансування; відсутність реальних можливостей оцінити результати впровадження навіть виконаних на замовлення, тобто затребуваних ринком, агроновацій; низьку платоспроможність споживачів інновацій; неналежну їх якість [3, с. 55].

Сільськогосподарські виробники в досить обмеженому обсязі використовують власні інноваційні розробки, як це доводить О.В. Шубравська, і є переважно користувачами розробок спеціалізованих організацій чи закордонних новацій [1, с. 111]. Наявна така різноспрямованість інноваційної діяльності рослинницьких та тваринницьких підприємств за її видами: в рослинництві переважають інновації продукту (насіннєвий матеріал, біопестициди, біодобрива, спеціалізована техніка) або ресурсні інновації, а в тваринництві – процесові новації (зарубіжні прогресивні технології виробництва молока та відгодівлі худоби, вітчизняні прогресивні системи забою та вирощування птиці).

Існують низька мотивація сільськогосподарських виробників до впровадження інновацій (з точки зору співвідношення обсягу необхідних для цього витрат і отриманих результатів, а також обмеженості фінансування і відсутності стимулів), а також невизначені перспективи збуту інноваційної продукції, недостатня освітня підготовка працівників і слабка доступність інформаційних ресурсів. Агровиробники в обмеженому обсязі використовують інституційні джерела інформації щодо інноваційних розробок [2, с. 87].

Розглянуті тенденції агропромислового виробництва мультиплікативно впливають на специфічні особливості інноваційного процесу, наслідком чого може стати об'єктивно зумовлена обмеженість інноваційно-інвестиційної активності аграріїв. Такий стан детермінує об'єктивні потреби в стимулюванні інноваційної діяльності і важливість інституціональної забезпеченості інноваційного процесу в агропромисловому виробництві.

Вихід вітчизняного аграрного виробництва на якісно новий рівень розвитку, підвищення конкурентоспроможності АПК є неможливими без посилення інноваційної складової діяльності, впровадження у виробництво прогресивних технологій та інших наукових досягнень. Однак притаманні сільському господарству особливості ускладнюють інноваційний процес (табл. 1).

Наявність високих ризиків виробничої діяльності в агросфері мультиплікує з характерною рисою інноваційної діяльності – ризиком, а також з високою вартістю НДДКР, що обмежує можливості активізації інноваційного процесу в АПК. Окрім того, такі специфічні риси агропромислового виробництва, як різноманіття регіональних, галузевих, технологічних особливостей та дефіцит власних грошових коштів разом з ризиковістю інновацій, утворюють мультиплікативний ефект зі зворотнім впливом, що також не сприяє інноваційній активності. Знижений попит на інновації пов'язаний з такими рисами агропромислового виробництва, як наявність дрібних форм госпо-

Таблиця 1

Матриця специфічних рис інноваційного процесу в агропромисловому виробництві

Особливості агропромислового виробництва	Характерні риси інноваційного процесу				
	високий ризик	висока вартість створення інновацій	НДДКР є відокремленим етапом діяльності	залежність від попиту на інновації	продуктові інновації
Виробничий ризик	М	М			
Галузеві, регіональні, технологічні особливості		М	Д		
Віддаленість від наукових центрів, просторова розосередженість			Д		
Тривалий цикл науково-дослідних робіт	М				
Значна частка малих форм аграрного виробництва	М		Д	П	
Дефіцит власних фінансових ресурсів	М	М		П	
Низький інноваційний потенціал	М		Д	П	
Низький інноваційний попит				П	
Виробництво стандартної продукції					О

М – мультиплікативний ефект, який протидіє активізації інноваційного процесу;
 Д – додаткова потреба в інноваційних центрах продукування інновацій;
 П – зниження попиту на інновації в АПК;
 О – обмеженість інновацій в АПК

Джерело: авторська розробка

дарювання, дефіцит власних грошових ресурсів, занижений інноваційний потенціал, недостатня сприйнятливості новацій.

З огляду на вищевикладене для активізації інноваційного процесу необхідні зміна концептуальних підходів до розуміння його сутності та розробка ефективних механізмів інституціонального регулювання розвитку інновацій. На сучасному етапі розвитку агропромислового виробництва продуктивнішим виявляється ширший підхід, який має знайти втілення в інноваційній політиці і у використанні системного підходу. Відповідно до нього інноваційний процес в АПК може включати різноманітні прояви, які загалом спрямовані на зміцнення їх конкурентних позицій на основі використання нових технологій і процесів або широко апробованих на інших підприємствах новаціях, тобто запозичених інноваціях (вторинних) [12, с. 30].

Сповільнення інноваційних процесів у системі господарювання вітчизняного АПК, яке сьогодні спостерігається, спричинене взаємовпливом різноманітних факторів, склад яких варіюється від недостатнього розміру фінансових ресурсів до вичерпаності інноваційних можливостей. Саме в умовах кризових явищ, що охопили економіку України, з'являється необхідність виявити та проаналізувати чинники, які стимулюють або стримують (обмежують) інноваційний процес агропромислового виробництва [13, с. 201].

Ознайомлення з працями вітчизняних та зарубіжних науковців у контексті визначення складових чинників, які впливають на інноваційність, процес в АПК є неоднорідними. Так, під структурою чинників інноваційного процесу П.П. Гаврилко розуміє «сукупність чинників, поєднання впливу яких дасть можливість завдяки максимальному застосуванню інновацій досягти високого рівня розвитку того чи іншого виду економічної діяльності для задоволення пріоритетних потреб» [4, с. 202].

Найбільш сильного поширення в науковій практиці набула класифікація чинників, які впливають на інноваційний процес в АПК, що включає такі групи: техніко-економічні, організаційно-управлінські, політико-правові, природно-ресурсні та соціально-психологічні (суспільні).

Техніко-економічні чинники інноваційного процесу охоплюють систему фінансового забезпечення підприємства на основі інвестування інноваційної діяльності та розробки інновацій; банківське кредитування; страхування інноваційних ризиків; функціонування фінансово-промислових груп; проведення бюджетної політики. Організаційно-управлінські чинники впливають на розвиток інноваційної інфраструктури, кадрову політику та систему управління в АПК. Політико-

правові чинники забезпечують правовий базис інноваційного процесу підприємств. Крім того, вони характеризуються впливом держави на конкурентне середовище в аграрній галузі та на політичні погляди менеджменту під час прийняття управлінських рішень. Соціально-психологічні чинники впливають на систему соціальної підтримки кадрового потенціалу підприємства. Мають вплив на розвиток ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розбудову екологічної інфраструктури.

Однак представлена класифікація, на нашу думку, не є досить повною для врахування чинників під час формування ефективної інноваційної стратегії агропромислового сектору України.

Так, В.В. Зянько вважає, що таку класифікацію слід доповнити групою фінансово-кредитних чинників. Фінансово-кредитні чинники визначають особливості проведення інноваційного процесу суб'єктами галузі з позицій грошово-кредитних, бюджетно-податкових та амортизаційних важелів інноваційного процесу [6, с. 25].

І.М. Крейдич та О.С. Наконечна доповнили її групою інформаційно-комунікативних чинників, які визначають особливості інноваційного процесу на основі використання інформаційних ресурсів [8].

Основні підходи до класифікації чинників впливу на інноваційний процес у галузі представлено в табл. 2.

Однак при цьому ігноруються суперечливість досягнутих показників, значні деформації та негативні тенденції розвитку сільського господарства, які сформувалися упродовж трансформаційного періоду (табл. 3).

Відповідь з'являється сама: необхідно усіма можливими шляхами мінімізувати вартість інновацій в АПК за рахунок здешевлення джерел фінансування.

Стосовно фінансової підтримки, то це болюче питання не сходить зі шпальт економічних журналів і є чи не найсуперечливішим у науковому світі. Підтримка потрібна, але держава об'єктивно не спроможна забезпечити істотну фінансову допомогу внаслідок скрутного економічного становища.

Вітчизняні вчені щодо цього висловлюють дві основні думки [7]. Одні наголошують на переважній ролі держави у здійсненні інноваційного оновлення та фінансуванні науково-технічних розробок, а інші вказують на те, що цю турботу мають взяти на себе підприємці, які здатні власними силами забезпечити надходження та впровадження нових ідей для власного розвитку [11, с. 320].

На думку Н.О. Гамана, інноваційна сфера має функціонувати на принципах самовідтворення за рахунок коштів підприємств-замовників [5, с. 45]. Цю думку поділяють закордонні аналітики; фунда-

Таблиця 2

Основні підходи до класифікації чинників впливу на інноваційний процес підприємства

Автор(и), джерело	Класифікація чинників впливу на інноваційний процес
О.М. Кузьмін, Т.П. Кужда [9]	Законодавчі, організаційно-управлінські, інституційно-організаційні, фінансово-економічні, техніко-технологічні, соціальні, екологічні, гуманітарні, інформаційні.
П.П. Гаврилко [4]	Законодавчі, організаційно-управлінські, інституційно-організаційні, фінансово-економічні, техніко-технологічні, соціальні, екологічні, гуманітарні, інформаційні, інвестиційні, політичні.
Д.Ю. Пантелейчук [10]	Низька інвестиційна активність вітчизняних і зарубіжних інвесторів, низький рівень фінансування державою інноваційного процесу разом з нестачею власних коштів суб'єктів господарювання, послаблення зв'язків науки та виробництва, недосконалість вітчизняного податкового законодавства.
О.Г. Ящук, Н.В. Миськова, О.І. Ігнатенко [14]	Організаційно-управлінські, фінансово-економічні, техніко-технологічні, соціальні, екологічні, гуманітарні, економічні, виробничі, правові, інвестиційні.

Таблиця 3

Суперечливі тенденції зростання в агропромисловому виробництві [3, с. 30]

Імпульси та індикатори зростання	Негативні тенденції
Технічна і технологічна модернізація	Деградація ґрунтів, екологічні загрози
Збільшення обсягів виробництва комерційно привабливих видів продукції	Деформація галузевої і продуктової структур агровиробництва; монокультуризація; виснаження природної родючості ґрунту
Нарощення експорту та експортних надходжень	Сировинна спрямованість експорту; розшарування і дивергенція доходів
Концентрація землі	Обезземеленість селян, зношення інфраструктури, зростання бідності, порушення законодавства у сфері землеволодіння і землекористування

ментальна наука завжди фінансувалась за державний кошт, а інша система може зруйнувати наявний науковий потенціал.

Отже, ми пропонуємо життя таких заходів:

- зберегти систему фінансування фундаментальних наукових розробок за рахунок державного бюджету;
- приділити увагу формуванню інноваційної інфраструктури, створити систему дорадчих органів, більш ретельно відстежувати операції з інтелектуальною власністю та посилити боротьбу з незаконним її використанням;
- реорганізувати систему державних замовлень у вищій та середній освіті і ввести обмеження на кількість та структуру контингенту студентів, що навчаються за власний кошт, а також переглянути вимоги до якості знань випускників з метою підготовки необхідної кількості висококваліфікованих кадрів;
- проаналізувати можливість створення системи інноваційних банків та венчурних фондів для фінансування ризикованих інноваційних проектів за пільговими ставками;
- передбачити систему пільгового оподаткування підприємств, що здійснюють інноваційний процес, а особливо тих, діяльність яких має наслідком поліпшення екологічної ситуації в регіоні існування або створює можливість для зменшення екологічного навантаження в майбутньому;

– створити державний орган, що відстежуватиме інноваційні процеси в економіці для здійснення безперервного моніторингу, а також для зміни вітчизняної системи звітності згідно з європейськими стандартами;

– вжити заходів з підвищення доходів сільськогосподарських виробників та стимулювати укрупнення підприємств з метою формування достатнього власного економічного потенціалу для проведення наукових робіт з розроблення та вдосконалення продуктів та технологічних процесів з подальшим впровадженням їх у виробництво та/або передачею зацікавленим особам; при цьому, окрім пільгового кредитування та оподаткування, підприємства матимуть достатню кількість інших стимулів до впровадження екологічно стійких інновацій.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, на основі вищевикладеного можна стверджувати, що найсуттєвішими негативними факторами, що не дають змогу інноваційно розвиватися в АПК, є нестача власних фінансових ресурсів, високі ризики, тривалий період окупності інноваційних проектів, відсутність державної підтримки, чимале податкове навантаження. Наявна в Україні, а отже і в аграрному секторі економіки, система організації та фінансування інноваційної діяльності позиціонується все ще як державно-радянська: кошти виділяються в науку, а не для науки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Агрощодовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки : [кол. моногр.] / [О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін.] ; за ред. О.В. Шубравської. – К. : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2014. – 456 с.
2. Васенко В.К. Агрощодарки як важливий інструмент активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України / В.К. Васенко // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 84–88.
3. Вітков М.С. Сутність і фактори інтенсифікації аграрного виробництва / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 53– 57.
4. Фактори інноваційного розвитку промисловості / [П.П. Гаврилко, А.В. Колодійчук, В.М. Черторижський] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.11. – С. 201–205.
5. Гаман Н.О. Державна підтримка фінансування інновацій / Н.О. Гаман // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 44–49.
6. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку : [монографія] / В.В. Зянько. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2005. – 263 с.
7. Ілляшенко С.М. Формування організаційно-економічного механізму прогнозування перспективних напрямів інноваційного розвитку промислового підприємства / С.М. Ілляшенко, А.С. Росохата // Ефективна економіка. – 2015. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3737>.
8. Діагностика впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на процес інноваційно-інвестиційного забезпечення стійкого розвитку промислових підприємств / [І.М. Крейдич, О.С. Наконечна, К.М. Швець] // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2889>.
9. Кузьмін О.М. Фактори інноваційного розвитку підприємств / О.М. Кузьмін, Т.П. Кужда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11391.
10. Пантелейчук Д.Ю. Інноваційна діяльність машинобудівних підприємств / Д.Ю. Пантелейчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vsm.vinnica.ua/ua/archive/conf/7/2/pantelejchuk.doc>.
11. Стежко Н.В. Домінантні чинники впливу людського розвитку на інноваційні процеси / Н.В. Стежко, А.О. Білоусова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2016. – Вип. 2 (1). – С. 319–327.
12. Шубравська О.В. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О.В. Шубравська // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 27–35.
13. Ящишина І.В. Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки : [монографія] / І.В. Ящишина. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин Я.І., 2012. – 368 с.
14. Ящук О.Г. Чинники розвитку інноваційного підприємництва / О.Г. Ящук, Н.В. Миськова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/10_102791.doc.htm.